

Irena Rzeplińska

KARA KONFISKATY MIENIA W PRAWIE POLSKIM I OBOWIĄZUJĄCYM NA ZIEMIACH POLSKICH ORAZ W PRAKTYCE JEGO STOSOWANIA

I. WSTĘP

Kara konfiskaty mienia (majątku, dóbr)¹ jest jedną z najstarszych kar w prawie polskim. Jej korzeni szukać możemy w dawnym prawie — w ustroju rodowym, przedpaństwowym. Tamże znana była kara wykluczenia z rodu, oznaczająca pozbawienie osoby wykluczonej — opieki rodu: osobę taką można było bezkarnie zabić a rzeczy do niej należące — zniszczyć². Ślady tej kary znajdujemy także w okresie wczesnofeudalnym, w postaci kary wyjęcia spod prawa (*proscriptio*), skutkującej zaocznym skazaniem na śmierć oraz zezwoleniem na bezkarne zabicie skazanego. „Pokrewna” tej karze była, dość długo utrzymująca się w prawie, kara wygnania z kraju. Kara ta mogła być łączona z karą, jak powiedzielibyśmy dziś, dodatkową, konfiskaty majątku skazanego. Ta ostatnia orzekana była, także jako dodatkowa, obok kary śmierci³. W późniejszym prawie pojawia się także jako kara samoistna. W prawie polskim występuje do końca Rzeczypospolitej. Krytykowana przez myślicieli doby Oświecenia przede wszystkim jako kara dotycząca nie tylko sprawcę przestępstwa ale i jego rodzinę, a zatem kara będąca wyrazem odpowiedzialności zbiorowej. Humanitaryści domagali się jej usunięcia z katalogu sankcji karnych⁴. W polskich projektach kodeksów karnych końca XVIII wieku już nie występowała. Pojawiła się jednak w prawie karnym Insurekcji Kościuszkowskiej, była przewidziana i stosowana w ustawodawstwie państw zaborczych — najdłużej w prawie karnym obowiązującym na terenie zaboru rosyjskiego.

Miejsce kary konfiskaty mienia jako sankcji karnej, zakres jej stosowania i funkcje w dawnym prawie polskim, do utraty niepodległości, przedstawiam w dwóch rozdziałach: pierwszym obejmującym okres do Oświecenia (prawo przedoświeceniowe) i drugim — traktującym o projektach reform prawa karnego w dobie Oświecenia oraz prawie karnym powstania kościuszkowskiego⁵ *. Rozdział trzeci zawiera omówienie ustawodawstwa karnego państw zaborczych i miejsca w nim kary konfiskaty mienia.

¹ Będę używać określenia kara konfiskaty mienia dla oznaczenia tą nazwą kary konfiskaty majątku, dóbr i mienia, bo pod takimi określeniami występowała.

² K. Sójka-Zielińska: *Historia prawa*, Warszawa 1981, s. 139.

³ *Ibidem*, s. 51.

⁴ Autorów idei humanitarnych wieku Oświecenia przyjęło się określać także mianem humanitarystów, por. S. Salmonowicz: *Prawo karne oświeczonego absolutyzmu. Z dziejów kodyfikacji karnych przełomu XVIII/XIX wieku*, Toruń 1966, s. 24—46.

⁵ Taką periodyzację przyjęłam zgodnie z sugestią A. Lityńskiego zawartą w recenzji wydawniczej tegoż artykułu sporządzonej dla redakcji „Archiwum Kryminologii”.

II. KARA KONFISKATY MIENIA W PRAWIE POLSKIM DO EPOKI OŚWIECENIA

Konfiskata majątku jako sankcja za przestępstwo znana była już plemionom słowiańskim — stanowiła część składową kary, którą tworzyły: wydalenie przestępcy ze społeczności, zniszczenie jego domu, zabór ruchomości przez dowolnych członków społeczności. Była to jedna z dwóch, obok oddania w niewolę, najcięższych sankcji⁶.

We wczesnym średniowieczu znana była kara złupienia polegająca na rozgrabieniu dobytku sprawcy i spaleniu jego domu⁷. Racjonalizacje tej kary, zdaniem badaczy, były następujące: zniszczenie domu przestępcy oznaczało usunięcie go ze świata, było równoznaczne ze zniszczeniem miejsca, które stało się nieczyste — mieszkał w nim przestępca, ten, który stał się wrogiem Bogów. Zniszczenia domu dokonywano również po to, aby uniemożliwić wygnanemu skazańcowi powrót⁸.

Przestępstwo według źródeł prawa z okresu wczesnofeudalnego było traktowane jako występki przeciw Bogu, później także jako obraza praw książęcych. Kara, w najdawniejszych czasach, miała charakter sakralny — była zemstą Boga za popełnione przestępstwo. Wykonawcą tej zemsty, początkowo, był pokrzywdzony i jego ród. Z czasem powstała instytucja rozjemcy, który godził strony i ustanawiał okup na rzecz pokrzywdzonego. Wraz ze wzrostem władzy książęcej — obejmowała ona stosowanie i wykonywanie sankcji za przestępstwo⁹.

Według źródeł prawa dotyczących Śląska, Wielkopolski, Polski północnej i Małopolski w XII i XIII wieku stosowane kary podzielić można na: osobiste, rzeczowe i mieszane. Pierwsze to kary cielesne i kara więzienia, drugie — kary na majątku: konfiskata tegoż w całości lub w części oraz kary pieniężne. Karą o charakterze mieszanym była kara infamii. Najwyższą formą kary było tzw. ubezprawienie przestępcy, na które składało się kilka sankcji, stanowiących o całkowitym, prawnym unicestwieniu sprawcy: w zakresie praw osobistych — proskrybcja (wygnanie z kraju), w zakresie praw rzeczowych — konfiskata majątku przestępcy na rzecz panującego, który stawał się jedynym właścicielem dóbr ruchomych i nieruchomości proskrybowanego i mógł nimi rozporządzać. W późniejszych czasach ubezprawienie stało się karą wyjątkowo stosowaną, wyłącznie za najpoważniejsze przestępstwa¹⁰.

Kara konfiskaty majątku orzekana była zarówno jako kara dodatkowa, obok kary śmierci i kary wygnania jak i kara samoistna (wskazują na to źródła prawa wieków XII i XIII dla Śląska, Polski północnej). Występowała także jako kara dodatkowa obok kary pozbawienia wolności (według systemu kar obowiązującego w Małopolsce)¹¹.

Według „Zwierciadła saskiego” (spisu prawa zwyczajowego z pierwszej połowy XIII w.) konfiskata majątku groziła: za „spiski przeciwko państwu” — obok kary śmierci i kary pozbawienia honoru, za przestępstwo zgwałcenia zakonnicy — obok

⁶ W. Kowalenko, G. Labuda, T. Lehr-Splawiński: *Słownik starożytności Słowiańskich*, Ossolineum 1964.

⁷ Kara konfiskaty znana była w prawie ruskim jako najcięższa z kar publicznych (w redakcji *Russkiej Prawdy* nie przewidywano kar śmierci ani kar okaleczenia) — pod nazwą „potok i razgrablenije”, tj. wygnanie przestępcy wraz z rodziną połączone z zaborem całego mienia, w prawie czeskim — jako pleń i u Słowian południowych — jako porob i zasap — podaje za: W. Kowalenko, G. Labuda, T. Lehr-Splawiński: *Słownik* op. cit.

⁸ B. Wróblewski i: *Penologia*, t 1, Wilno 1926, s. 218—219.

⁹ M. Handelsman: *Kara w najdawniejszym prawie polskim*, Warszawa 1908, s. 154.

¹⁰ *Ibidem*, s. 31—32, 70—71, r 122, 154.

¹¹ *Ibidem*, s. 33, 122, 154.

kary śmierci (konfiskowany majątek przechodził na rzecz klasztoru, z którego pochodziła zakonnica), za przestępstwo fałszowania monet — właścicielowi domu, w którym były fałszowane monety, konfiskowano dom, za oszustwa w grze, za przestępstwo spekulacji — obok kar śmierci, zakazu wykonywania zawodu, kar pieniężnych¹². Karą konfiskaty majątku karano także za zabójstwo, za napad z wojskiem i ograbienie dóbr kościoła. Przykłady takich spraw podaje Handelsman: a) za zabójstwo kanonika poznańskiego, którego sprawcy nie starali się i nie prosili o przebaczenie, b) za napad z wojskiem i ograbienie dóbr kościoła gnieźnieńskiego i zabójstwo jednego z ludzi arcybiskupa. Sprawcy nie stawili się na sąd i książe postanowił skonfiskować wszystkie ich majątki ruchome i nieruchome i oddać je kościołowi gnieźnieńskiemu jako rekompensatę za poniesione straty. Karę konfiskaty wymierzano także w wypadku zabicia Żyda przez chrześcijanina, napadu na cmentarz żydowski — cały majątek zabójcy czy napastnika przechodził wtedy na własność księcia (wynikało to stąd, że Żydzi stanowili własność skarbu książęcego i zabójstwo Żyda traktowane było jak umniejszenie skarbu książęcego)¹³. Zdarzało się również stosowanie konfiskaty majątku za przestępstwa pospolite — kradzieże i rozboje¹⁴.

Konfiskowany majątek stawał się własnością księcia, który mógł nim swobodnie dysponować (prawa spadkobierców ulegały zniesieniu). Ograniczenia księcia w dysponowaniu takim majątkiem wiązały się z pojawiającym się obowiązkiem dania satysfakcji ze skonfiskowanego majątku — pokrzywdzonemu, np. kościołowi, który poniósł szkody w wyniku przestępstwa (na takie rozwiązania wskazują źródła prawa wieków XII i XIII dla Wielkopolski, Polski północnej, Małopolski)¹⁵.

Informacje o zakresie stosowania tej kary w okresie wczesnofeudalnym są skromne. Praktyka poznańska, jak podaje W. Maisel, stosowała karę konfiskaty majątku w owym czasie rzadko, Poznański Kodeks Prawa Magdeburgskiego stwierdza nawet, że nie należy stosować kary konfiskaty mienia w przypadkach przestępstw podatkowych, a także przestępstw fałszowania monety¹⁶.

Skutki kary konfiskaty mienia były, w okresie wczesnofeudalnym, bardzo poważne — pozbawienie majątku było równoznaczne z utratą pozycji społecznej i politycznej skazanego i jego rodziny. Dlatego kara ta należała do najcięższych. Z punktu widzenia karzącego kara konfiskaty majątku miała wyraźne zalety — była zawsze możliwa do realizacji (przed karą śmierci skazany mógł ratować się ucieczką, konfiskaty nie mógł uniknąć), była źródłem korzyści dla urzędników książęcych — mieli oni prawo rozgrabienia majątku ruchomego skazanego¹⁷.

W prawie późniejszym (wieków XIV—XV, monarchii stanowej i początków Rzeczypospolitej szlacheckiej) orzekano konfiskatę za przestępstwa wojskowe: za dezercję, za niestawiennictwo na wyprawę, za odmowę służby wojskowej w pospolitym ruszeniu. Na przykład duchowni — właściciele dóbr na prawie rycerskim, nie wykonujący służby wojskowej, narażali się na ich konfiskatę¹⁸. Kara konfiskaty w połączeniu z karą śmierci orzekana była za przestępstwo domagania się nienależnych świadczeń od żup królewskich, za zagarnięcie przez urzędników świadczeń

¹² W. Maisel: *Poznańskie prawo karne do końca XVI wieku*, Poznań 1963, s. 183, 252, 285, 292—294.

¹³ M. Handelsman: *Kara ...*, op. cit., s. 79—80.

¹⁴ J. Bardach (red.): *Historia państwa i prawa Polski*, t. 1, Warszawa 1965, s. 330.

¹⁵ M. Handelsman: *Kara op. dt.*, s. 71, 122, 162.

¹⁶ W. M a i s e l; *Poznańskie ...*, op. cit., s. 158.

¹⁷ J. Bardach (red.): *Historia ...*, op. cit., s. 330.

¹⁸ Statut Małopolski, przytaczam za J. B a r d a c h; *Historia ...*, op. cit., s. 523.

idących na rzecz skarbu królewskiego, za używanie w obiegu obcej monety (Statuty Kazimierza Wielkiego), za fałszerstwo pieniędzy (Statut Piotrkowski, 1447)¹⁹. W prawie mazowieckim, u schyłku XIV w., przewidywano karę konfiskaty majątku za napad na dom, zgwałcenie, wobec zbiegłych uznanych winnymi kradzieży, a zatem przestępstwa o charakterze pospolitym.

W konstytucjach ogłaszanych w XVI i XVII wieku kara ta przewidywana była za: ciężkie zbrodnie polityczne (*crimen laesae majestatis*, *perduelio* — uciezka do nieprzyjaciela), przestępstwa „przeciw walucie” (przeciw obowiązującym znakom pieniężnym), przestępstwa przeciw sile wojskowej państwa. We wszystkich tych przypadkach kara konfiskaty dóbr towarzyszy karze śmierci lub karze wyjęcia spod prawa. Prawo ówczesne przewidywało także sytuacje, w których kara konfiskaty majątku orzekana była jako samoistna²⁰. We wspomnianych konstytucjach kara konfiskaty dóbr stanowiła sankcje za przestępstwo zmiany wyznania na niechrześcijańskie²¹. Jednocześnie w akcie Konfederacji Warszawskiej z 1573 r., gwarantującej równość wyznawcom odmiennych wyznań, zakazano stosować karę konfiskaty dóbr: „pokój między sobą zachowywać a dla różnej wiary i odmiany w kościołach krwi nie przelewać ani się panować *confiscatione bonorum*”²². Porzucenie wyznania panującego miało być, zgodnie z aktem Konfederacji, bezkarne²³. Zmianie, w porównaniu z okresem wcześniejszym, uległy: zakres majątku, który obejmowała konfiskata oraz możliwości swobodnego dysponowania skonfiskowanym majątkiem przez króla. W Statutach Kazimierza Wielkiego określono, że konfiskata dotyczy całego majątku przestępcy, z wyłączeniem wiana jego żony²⁴. A zatem pojawia się tutaj ograniczenie zakresu konfiskaty majątku, ze względu na prawa rodziny. Przestrzegano także praw osób, które na skonfiskowanym majątku i do takiego majątku, miały wcześniejsze prawa²⁵.

Kara konfiskaty mienia występowała także w praktyce sądów wiejskich — z zapisów w księgach sądowych wynika, że stosowano ją rzadko. Orzekana była za kradzież, szpiegostwo, nieposłuszeństwo władzom dominialnym, za przestępstwa propinacyjne dokonywane przez karczmarzy, za podpalenie. Konfiskata mogła obejmować majątek nieruchomy i ruchomy. Skonfiskowany majątek przechodził na właściciela dóbr, który najczęściej natychmiast osadzał na tym gruncie innego chłopą²⁶. Prawo wiejskie znało jeszcze inną, acz bardzo podobną do konfiskaty majątku karę — utraty praw majątkowych. Łaszewski zalicza do tej kary: pozbawienie chłopą praw do gruntu, odebranie prawa prowadzenia karczmy czy młyna, utratę prawa do siedzenia komora u któregoś z gospodarzy czy utratę praw *sołtysich* (w znaczeniu utraty uprzywilejowanej pozycji na wsi). Kary te były orzekane za przestępstwa dzieci przeciw rodzicom (pozbawienie praw do gruntu czyli utrata dziedziczenia), za przestępstwa naruszające interesy dworu oraz przestępstwa popełniane przez komornika przeciw gospodarzowi²⁷. Sądy stosowały wszystkie te kary,

¹⁹ Podają za: J. Bardach: *Historia* op. cit., s. 369.

²⁰ J. Makarewicz: *Polskie prawo karne, cz. ogólna*, Lwów—Warszawa 1919, s. 273.

²¹ *Ibidem*, s. 273.

²² *Konfederacja Warszawska — wielka karta polskiej tolerancji*, IW PAX 1980, s. 26.

²³ J. Tazbir: *Polskie i obce opinie o konfederacji warszawskiej*, „Odrodzenie i reformacja” t. XIX, Ossolineum 1974, s. 151.

²⁴ Za M. Handelsmanem: *Prawo karne w Statutach Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1909, s. 147.

²⁵ J. Raf acz: *Dawne polskie prawo karne, cz. ogólna*, Warszawa 1932, s. 151—152.

²⁶ R. Łaszewski: *Wiejskie prawo karne w Polsce X VII i X VIII wieku*, Toruń 1988, s. 48.

²⁷ *Ibidem*, s. 48—49.

łącznie z karą konfiskaty mienia, rzadko, posługując się karami mniej surowymi²⁸. W dawnym prawie skonfiskowany, w ramach kary, majątek przechodził na rzecz skarbu i król (czy książę) mógł nim swobodnie dysponować. Później, w wieku XVI, król był stopniowo ograniczony — skonfiskowane dobra szlacheckie nie mogły pozostać w rękach króla — musiały być nadane innemu szlachcicowi, by „nie ucierpiał szlachecki stan posiadania” (Ustawa „O karaniu występnych” z 1562 r. zobowiązała króla do rozdawania wszelkich dóbr skonfiskowanych, a późniejsza uchwała sejmu z 1576 r. określiła jako zasadę nadawanie innemu szlachcicowi skonfiskowanych dóbr²⁹).

Kara konfiskaty dóbr nie była tylko „zwykłą” karą majątkową. Była wyrazem „tradycji dawnej usuwania podstawy bytu przestępcy winnego ciężkiej zbrodni”³⁰.

III. KARA KONFISKATY MIENIA W DOBIE OŚWIECENIA

Europa połowy XVIII wieku to czas pojawienia się idei humanistycznych czasów Oświecenia, które zrewolucjonizowały ówczesne poglądy na istotę i cele kary, jej rodzaje i politykę stosowania kar. W mniejszym stopniu, w pismach humanitarystów, znaleźć można rozważania z zakresu dogmatyki prawa karnego³¹. Poglądy Montesquieu, Voltaire’a, Rousseau wypowiedających się na temat zasad ułożenia życia społecznego oraz Filangieriego, Thomasiusa i najgłośniejszego z nich — Beccarii odnoszących się szczegółowo do kwestii karania przestępców znalazły swoje odbicie w tworzonych w Europie kodyfikacjach karnych przełomu wieków XVIII i XIX. Humanityści domagali się realizowania przez prawo karne zasad: nullum crimen, nulla poena sine lege (chodziło o likwidację arbitralności sędziów przy wymierzaniu kar), równości wszystkich wobec prawa (zmierzano tu do zrównania odpowiedzialności za przestępstwo bez względu na przynależność stanową sprawcy), indywidualnej odpowiedzialności jednostki za popełniony czyn (zaniechanie wszelkich form odpowiedzialności zbiorowej). Prawo miało być jasne i zrozumiałe dla wszystkich. Kary wymierzone przestępcy miały być sprawiedliwe — to znaczy współmierne do stopnia szkodliwości przestępstwa i nie nadmiernie surowe — zniesienie okrucieństwa kar było jednym z postulatów humanitarystów. Cel kary, w ich ujęciu najzwężej wyraził Beccaria: „Cel kary sprowadza się więc do tego, aby przeszkodzić winnemu w wyrządzaniu nowych szkód współobywatelom oraz aby powstrzymać innych od wyrządzania szkód tego samego rodzaju. Z tych względów należy dobierać tylko takie kary i takie metody ich stosowania, które — przy zachowaniu proporcji do popełnionego przestępstwa — wywierałyby najskuteczniej-

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ K. Gozdz-Roszkowski: *Rozdawnictwo skonfiskowanych dóbr ziemskich w prawie polskim XV—XVI w.*, Ossolineum 1974. Uchwała Sejmu z 1576 r. stanowiła, że takie nadanie musiało nastąpić najpóźniej na najbliższym sejmie. W praktyce ukarany odkupował nieraz skonfiskowany majątek od delatora (tego, który doniósł o tym, że zobowiązany nie stawiał się na wyprawę wojenną) za sumę niższą od wartości, co zmniejszało dolegliwość tej kary — za: J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak: *Historia państwa i prawa polskiego*. Warszawa 1987. s. 246.

³⁰ J. Makarewicz podaje przykład wyroku na Piekarskiego z 1620 r., w którym konfiskata dóbr skazanego uzasadniana była uniemożliwieniem dziedziczenia po osobie, która niegodna jest, by zostawić potomkom dobra. W wyroku na zamachowców na króla Stanisława Augusta (1773 r.) skazanie na karę konfiskaty dóbr uzasadnione zostało podobnie — zamiarem wymierzenia dolegliwości, polegającej na pozbawieniu sprawców możliwości pozostawienia mienia rodzinie. Podaje za: J. Makarewicz: *Polskie prawo karne. cz. ogólna*. Lwów—Warszawa 1919. s. 269.

³¹ S. Salmonowicz: *Prawo karne oświeconego absolutyzmu. Z dziejów kodyfikacji karnych przełomu XVIII/XIX wieku*, Toruń 1966.

sze i najbardziej trwałe na dusze ludzkie wrażenie a zarazem najmniej udręczałyby ciało przestępcy³². Kara miała działać, mówiąc dzisiejszym językiem, powstrzymująco, prewencyjnie i wychowawczo, stanowiąc tylko tyle dolegliwości ile jest konieczne. Jednocześnie powinna być nieuchronna i szybka — pewność i szybkość reakcji karnej miały być lepszym hamulcem przestępczości niż okrutne kary i egzekucje. Państwo miało przede wszystkim zapobiegać przestępczości a dopiero potem karać³³.

Beccaria pisząc o różnych rodzajach kar (o karze śmierci, o uwięzieniu) wypowiedział się także na temat kary konfiskaty — optując przeciwko niej: „Konfiskata zmusza ubogich do odpowiadania własną głową, zmusza niewinnych do odcierpienia kary obok winnego i doprowadza ich do tego, że z desperacji muszą popełniać przestępstwa. Cóż może stanowić smutniejsze widowisko niż obraz rodziny pogrążonej w niesławie i nędzy będących wynikiem przestępstw popełnionych przez głowę rodziny, czemu — ze względu na nakazany przez prawo posłuch należy głowie rodziny — rodzina ta nie mogłaby zapobiec, choćby nawet miała po temu możliwości³⁴”. Wystąpienie przeciwko karze konfiskaty mienia było konsekwencją opowiedzenia się przeciwko odpowiedzialności zbiorowej — w przypadku konfiskaty skutki dla rodziny sprawcy mogły być traktowane jako rodzaj takiej odpowiedzialności.

„Nowinki” humanitarystów, ich postulaty w zakresie reformy prawa i wymiaru sprawiedliwości, w tym prawa karnego i polityki kryminalnej docierały i były znane również w Polsce (pierwsze, przetłumaczone na język polski, wydanie pracy Beccarii ukazało się w 1772 r.). Ich odbicie odnajdujemy w projektach reformy prawa karnego podjętych przez Sejm w drugiej połowie XVIII wieku. Pierwszym był „Zbiór praw sądowych” przygotowany przez zespół kierowany przez Andrzeja Zamoyckiego, któremu Sejm powierzył w 1776 r. dzieło kodyfikacji i unifikacji prawa w Polsce³⁵. Projekt przygotowany został w dwa lata, przedłożony sejmowi, a ostatecznie odrzucony w 1780 r. Przyczyny odrzucenia zbioru — to niechęć czy nawet sprzeciw szlachty wobec reform społecznych, ustrojowych, w tym reform prawa, wynikający z konserwatyizmu i nie wyrażaniu zgody na ograniczenie jej przywilejów, a także względy polityczne — ograniczona suwerenność Rzeczypospolitej³⁶. Idee humanitarystów odnoszące się do prawa karnego znalazły tylko częściowe odzwierciedlenie w zbiorze (np.: częściowo jedynie zrealizowano zasadę równości wobec prawa). Celem kary, według przepisów zbioru, było odstraszenie i odpłata, odszkodowanie i kompensacja, a na dalszym miejscu poprawa sprawcy przestępstwa. Kara miała być jednocześnie wymierzana współmiernie do przestępstwa (racjonalizacja sprawiedliwościowa) — tu odnajdujemy wpływ idei humanitarystów³⁷.

Katalog kar został w „Zbiorze” wyraźnie oznaczony — obejmował: kary na życiu i ciele — kara śmierci, kara obcięcia ręki, chłosta, kara pozbawienia wolności, kary majątkowe — grzywny pieniężne i konfiskata, kary na czci — pozbawienie praw szlacheckich albo niektórych jego atrybutów, pozbawienie prawa wykonywania zawodu oraz karę śmierci cywilnej i wygnania. Kara konfiskaty całości bądź części

³²C. Beccaria: *O przestępstwach i karach*, Warszawa 1959 (z VI wydania oryginału, 1766, przełożył E. Rappaport), s. 88.

³³C. Beccaria: *O przestępstwach ...*, op. dt. S. Salmonowicz; *Prawo karne* op. dt.

³⁴C. Beccaria: *O przestępstwach* op. dt., s. 132.

³⁵E. Borkowska-Bagieńska: *Zbiór praw sądowych Andrzeja Zamoyckiego*, Poznań 1986, s. 54. W Europie pierwsze próby kodyfikacji prawa były podejmowane od XVI w. po XVIII: w 1532 r. powstała *Constitutio Criminalis Carolina* — w 1768 r. *Constitutio Criminalis Theresina*.

³⁶E. Borkowska-Bagieńska: *Zbiór* op. cit., s. 323.

³⁷*Ibidem*, s. 273-275.

majątku została zatem utrzymana. Stanowiła zagrożenie w 16 przestępstwach publicznych przeciw państwu i monarsze, religii (apostazja i tworzenie nowych sekt), przestępstwach przeciwko życiu i zdrowiu (zabójstwo przy najeździe na dom i samowolnym czynieniu sprawiedliwości, zabójstwo w pojedynku oraz w związku z niesłusznym oskarżeniem o obrazę majestatu i zdradę, zabójstwo połączone z ucieczką sprawcy za granicę, zranienie dokonane przy kradzieży), przestępstwa przeciw majątkowi i wolności (kradzież z „dobijaniem” czy z włamaniem popełniona przez szlachcica i sprzedaż człowieka za granicę). Konfiskata majątku orzekana była zawsze łącznie z karą osobistą — najczęściej z karą śmierci, rzadziej z karą pozbawienia wolności bądź z karą wygnania. Konfiskata majątku orzekana łącznie z karą śmierci miała najczęściej charakter odszkodowania dla spadkobierców pokrzywdzonego, rzadziej przeznaczona była na cel publiczny (konfiskata majątku na rzecz króla bądź skarbu państwa)³⁸. W zbiorze uwzględniono praktykę sądów szlacheckich w XVIII wieku, polegającą na zastrzeganiu praw rodziny sprawcy w przypadku orzekania konfiskaty jego majątku³⁹.

Ponowna próba skodyfikowania praw cywilnych i karnych została podjęta przez Sejm Wielki (w 1791 r.) — celem miało być stworzenie kodeksu praw imienia Stanisława Augusta⁴⁰. Powstały dwa projekty: koronny — autorstwa Józefa Szymanowskiego i litewski, którego autorem był Józef Weyssenhoff. W obydwu wyrażano zasadę proporcjonalności kary do szkodliwości społecznej czynu, a celami kary uczyniono poprawę przestępcy, prewencję ogólną i szczególną. Karami zasadniczymi (i najczęściej stosowanymi) były: kary majątkowe i kara pozbawienia wolności. Wymierzając karę majątkową sąd miał uwzględniać sytuację materialną sprawcy — było to nowoczesne rozwiązanie.

W obydwu projektach nie przewidziano kary konfiskaty majątku — autorzy wypowiedzieli się przeciwko niej, podnosząc, że kara ta dotyka nie tylko przestępcę, ale również jego rodzinę i dlatego kłóci się z zasadami sprawiedliwości⁴¹. Józef Szymanowski, autor jednego z projektów, pisał: „Konfiskaty majątku nie chcemy mieć w liczbie kar kryminalnych umieszczonej, gdyż ta nie samego tylko dotykając przestępcę, ale dosięgając i niewinne jego potomstwo, zgodzić się nie może z prawidłami sprawiedliwości. Kary przeto kryminalne, przeciwko zbrodniom, w prawie oznaczone, nie mogą być inne tylko osobiste”⁴². Autor projektu litewskiego zaś, Józef Weyssenhoff żądał ścisłego przestrzegania zasady indywidualnej odpowiedzialności sprawcy przestępstwa — dlatego wypowiadał się przeciw karze infamii i konfiskaty, które obydwie dotykały niewinną rodzinę sprawcy. Weyssenhoff uważał także, że kary materialne winny być dostosowane do możliwości finansowych skazanego⁴³.

Obydwa projekty nigdy nie stały się prawem obowiązującym. Zapowiedzianego przez ustawę z 3.V.1791 r. „Kodeksu praw cywilnych i kryminalnych”, mającego

³⁸ *Ibidem*, s. 295—296.

³⁹ *Ibidem*, s. 295—297. Np.: konfiskata połowy majątku przeznaczonego „sukcesorom zabitego” zagrożone było zabójstwo przy najeździe na dom. Konfiskata części majątku występowała, w „Zbiorze”, także w innej karze, jako forma kary pieniężnej, nieoznaczonej kwotowo — głównej. Przysługiwała tylko spadkobiercom zabitego — np. konfiskata 1/3 albo 1/2 majątku sprawcy zabójstwa przy samowolnym czynieniu sprawiedliwości.

⁴⁰ Z. Zdrowkowski: *Teodor Ostrowski 1750—1802*, Warszawa 1956, s. 41.

⁴¹ A. Lityński: *Prawo karne w projekcie kodeksu Stanisława Augusta*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1974, t. V.

⁴² J. Szymanowski: *Mysli do prospektu prawa kryminalnego*, w: S. Borowski (red.): *Kodeks Stanisława Augusta. Zbiór dokumentów*, Warszawa 1938.

⁴³ Z. Zdrowkowski: *Nieznane litewskie projekty karne józefa Weyssenhoffa z 1792 r.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1958, z. 1.

nosić imię Stanisława Augusta — nie ułożono⁴⁴. Klęska Rzeczypospolitej — drugi rozbiór Polski (1793 r.) zamknął drogę reformom społecznym, państwowym i prawa sądowego.

W dniu 24.III.1794 r. w Krakowie został opublikowany Akt Powstania Narodu — zaczęło się powstanie zwane Insurekcją Kościuszkowską. Insurekcja zlikwidowała niemal całkowicie dotychczasowy system prawny — stworzyła system przepisów regulujących na nowo ustroj władz państwowych, system wymiaru sprawiedliwości i prawo sądowe. W zakresie nas tutaj interesującym — 3.VI.1794 r. wprowadzono w życie podstawowe przepisy prawa karnego materialnego i procesowego (kodeks powstańczy)⁴⁵. Po raz pierwszy w dziejach Polski, jak pisze A. Lityński, „stworzony system sądów jak i prawo sądowe nosiły charakter równy i powszechny” to znaczy jednakowo stosujący się do każdego obywatela⁴⁶. Prawo karne insurekcji regulowało odpowiedzialność za przestępstwa przeciwko powstaniu i zbrodni zdrady kraju. Katalog kar zawierał sankcje surowe, łącznie z takimi, których projekt tzw. Kodeksu Stanisława Augusta już nie przewidywał — konfiskata majątku w całości i w części. Obok nich stosowano swoisty środek zabezpieczający w postaci przejścia majątku — tak nieruchomego jak i ruchomego — sekwestr. Formą represji był także obowiązek złożenia prezentów i pieniędzy pobranych od mocarstw obcych oraz obowiązek zwrotu pensji urzędniczych ministrów i urzędników mianowanych przez Sejm grodzieński z 1793 r.⁴⁷

W kodeksie powstańczym dopuszczono stosowanie zasady *lex retro agit* — umożliwiało to ukaranie, za popełnienie zbrodni zdrady kraju, uczestników Konfederacji Targowickiej i biorących udział (aktywny i nieprzymuszony) w Sejmie rozbiorowym grodzieńskim 1793 r. W stosunku do czynów wymierzonych przeciwko powstaniu obowiązywała zasada *lex retro non agit*. Sądy kierowały się, przy wymiarze kary zasadą proporcjonalności kary do czynu, brały także pod uwagę okoliczności podmiotowe — dotyczące sprawcy i przedmiotowe — dotyczące przestępstwa. Polityka karna sądów powstańczych była umiarkowanie represyjna — nie szafowano karą śmierci. Inaczej było z karą konfiskaty mienia, którą orzekano dość często na rzecz potrzebującego dochodów skarbu powstańczego. Jednocześnie przyjęto w prawie zasadę zabezpieczania praw majątkowych małżonki skazanego oraz praw spadkowych dzieci, a także należności służby i wierzytelności osób trzecich. Jak pisze A. Lityński: „element użyteczności dla ubogiego skarbu nie pozwalał znieść kary konfiskaty ale reguły szkoły humanitarnej nakazywały ochronę niewinnej rodziny skazanego”⁴⁸. W tym czasie, Trybunał Karny Rewolucji francuskiej masowo konfiskował majątki⁴⁹. Wymiar sprawiedliwości insurekcji polskiej charakteryzowały: humanitaryzm i łagodność.

IV. KARA KONFISKATY MIENIA W USTAWODAWSTWIE PAŃSTW ZABORCZYCH

Na ziemiach polskich podzielonych pomiędzy trzy państwa zaborcze obowiązywały prawo i jurysdykcja tych państw bądź akty prawne specjalnie dla ziem polskich wydawane. Odpowiedź na pytanie czy i w jaki sposób była przewidywana i stosowa-

⁴⁴ S. Borowski (red.): *Kodeks Stanisława Augusta. Zbiór dokumentów*. Warszawa 1938.

⁴⁵ A. Lityński: *Sądy i prawo w powstaniu kościuszkowskim*, Ossolineum 1988, s. 7—8.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 9.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 60.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 64.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 67.

na kara konfiskaty mienia wymaga zarazem przeglądu ustawodawstwa karnego zaborców.

Zacznę od krótkiego epizodu Księstwa Warszawskiego. Komisja rządowa przyjęła jako zasadę obowiązywanie na terenie Księstwa dawnego prawa karnego polskiego i posiłkowe stosowanie pruskiego Landrechtu z 1794 r., przy czym pierwszeństwo należało dawać temu prawu, które w danym przypadku przewidywało karę łagodniejszą⁵⁰. Uchwała sejmowa z 1809 r. utrzymała w mocy stan prawny w zakresie materialnego prawa karnego określony przez Komisję Rządową. Na ziemiach przyłączonych do Księstwa w 1809 r. obowiązywał kodeks karny austriacki z 1803 r.⁵¹ Ten ostatni nie znał kary konfiskaty mienia. Uchwała sejmowa (z 1809 r.) znosiła tę karę — w art. 20 uchwały przewidziano jedynie, że do majątku skazanego mają zastosowanie przepisy Kodeksu Napoleona, regulujące kwestie tzw. śmierci cywilnej (utrata wszystkich praw i utrata zdolności do ich nabywania na przyszłość)⁵². Po raz pierwszy w obowiązującym prawie polskim pojawiło się zniesienie kary konfiskaty.

W tworzonych w ówczesnej Europie kodeksach karnych i systemach prawa karnego przełomu wieków XVIII i XIX kwestia kar majątkowych, w tym kary konfiskaty majątku rozwiązywana była różnie. Miernikiem nowoczesności kodeksów byłaby ich zgodność z postulatami humanitarystów w zakresie rodzaju i zasad wymiaru kar.

Zacniemy od dwóch kodeksów francuskich, z których tylko jeden miał, w okresie Księstwa Warszawskiego, pewne zastosowanie na ziemiach polskich: Kodeksu francuskiego z 1791 r. i Kodeksu przestępstw i kar z 1810 r. Ten pierwszy kodeks nie przewidywał kary konfiskaty mienia (w czasie rewolucji francuskiej kara ta była stosowana)⁵³. Kodeks z 1810 r. wrócił do kary konfiskaty majątku, przewidując możliwość jej orzeczenia, „tam tylko, gdzie ją prawo wyraźnie wskazuje” (art. 37 Kodeksu przestępstw i kar z 1810 r.)⁵⁴. Prawo, to znaczy przepisy kodeksu, przewidywały konfiskatę obligatoryjnie orzekaną za czyny określone w rozdziale I kodeksu, traktującym o zbrodniach i występkach przeciwko bezpieczeństwu zewnętrznemu Państwa, w rozdziale II — o zbrodniach i występkach przeciwko bezpieczeństwu wewnętrznemu Państwa, w rozdziale III — za czyn polegający na zмовie urzędników, która pociągała spisek naruszający bezpieczeństwo wewnętrzne Państwa, za przestępstwo fałszowania monety i fabrykowanie pieczęci. Kara konfiskaty majątku polegała na przejęciu tegoż na skarb publiczny (art. 37 kodeksu), z określonymi ograniczeniami: na majątku objętym konfiskatą ciążyły: długi prawne, aż do wartości dóbr skonfiskowanych, obowiązek wydania dzieciom i innym krewnym zstępnym połowy części tej, której by im ojciec odjąć nie mógł a nadto ciążyły alimenty osób uprawnionych (art. 38 kodeksu). Utrzymana zatem została ochrona rodziny i osób trzecich przy stosowaniu kary konfiskaty. Kodeks francuski z 1810 r. wywarł znaczący wpływ na ówczesne ustawodawstwo europejskie⁵⁵. Oceniany był jako mało nowoczesny, szczególnie w porównaniu z kodeksem 1791 r., stanowiący cofnięcie się w zakresie proponowanych kar —

⁵⁰ W. Sobociński: *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1964, s. 273.

⁵¹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak: *Historia państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1987, s. 397.

⁵² J. Śliwowski: *Kodeks Karzący Królestwa Polskiego*, Warszawa 1958, s. 19.

⁵³ J. Baszkiewicz: *Wolność, równość, własność. Rewolucje burżuazyjne*, Warszawa 1981, s. 263.

⁵⁴ *Kodeks przestępstw i kar (tzw. kodeks francuski)*, uchwalony dn. 12.11.1810 r., Warszawa 1811.

⁵⁵ M. Seńkowska-Gluck: *Kara więzienia w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX wieku*, Wrocław 1961, s. 62.

„konfiskacje, piętnowanie, kaleczenie, rozrzutne używanie kary śmierci”⁵⁶, to cechy systemu kar proponowanego przez kodeks z 1810 r.

Koniec XVIII wieku i pierwsze dziesiątki lat XIX wieku to czas kodyfikowania prawa karnego. Prześledźmy jak w kodeksach państw, pod których rządami znalazły się ziemie polskie kształtował się system kar i czy w tym systemie przewidywana była kara konfiskaty mienia. Ograniczymy się tutaj do ustawodawstwa Prus, Rosji i Austrii i do tych aktów prawnych, które obowiązywały na ziemiach polskich, znajdujących się pod zaborami.

Powszechne Prawo Kryminalne dla Państw Pruskich (PPK) z 1794 r.⁵⁷ było tworem okresu przejściowego — z jednej strony znajdziemy w nim pozostałości epoki feudalnej, z drugiej rozwiązania zgodne z postulatami prądu humanitarnego: kazuistyczne i chaotyczne, w ograniczony sposób realizujące zasadę równości wobec prawa, ale jednocześnie w znacznym stopniu — zasadę nullum crimen, nulla poena sine lege oraz przewidujące poważne złagodzenie systemu kar⁵⁸. Akt ten, określane także jako Landrecht Pruski, nie zawierał, wyodrębnionego w części ogólnej, katalogu kar. Kary określane były przy poszczególnych przestępstwach. Kara utraty całego majątku przewidziana była za przestępstwo zdrady głównej („przedsięwzięcie dążące do przewrócenia rządów Państwa lub na życie albo wolność Naczelnika jego wymierzone”) obok kary śmierci i kary utraty wszelkiej czci obywatelskiej oraz za inne przestępstwa przeciw państwu: zdrady kraju pierwszej klasy i przywłaszczenia bezprawnego praw państwa a także za przestępstwo usunięcia się od służby wojennej. Wobec winnych głównej zdrady, którzy zbiegli, kara śmierci wykonywana była „na portrecie”, obok przewidzianych kary utraty majątku i czci. Zwróćmy uwagę, że karą konfiskaty mienia zagrożone były jedynie przestępstwa przeciwko państwu, kara ta nie była przewidziana za przestępstwa przeciwko życiu czy mieniu.

Kara konfiskaty majątku została zniesiona w państwie pruskim ustawą z dnia 1.III.1850 r. — w tym okresie, w którym usunięto z ustawodawstwa karnego te pozostałości dawnego prawa, które były sprzeczne z zasadami liberalno-burżuazyjnymi (zniesiono także karę chłosty)⁵⁹.

Kolejne dwa kodeksy: kodeks karny — ustawa z dnia 14.IV.1851 r. (wzorowany na francuskim kodeksie karnym z 1810 r. i bawarskim kodeksie karnym z 1813 r.) i kodeks karny Związku Północno-Niemieckiego (ustawa z dnia 31.V.1870 r.) — następnie przekształcony ustawą z dnia 15.V.1871 r. w kodeks karny Rzeszy Niemieckiej (obowiązujący na terenie zaboru pruskiego) nie zawierały w katalogach kar kary konfiskaty majątku. Przewidywały, jako karę dodatkową — konfiskatę przedmiotów związanych z przestępstwem⁶⁰.

Na terenach polskich zajętych przez Austrię zaistniała potrzeba uporządkowania stanu prawnego — stąd wydanie Zbioru Ustaw o Karach dla Galicji Zachodniej

⁵⁶ A.Z. Helcel za M. Senkowska Gluck: *Kara* op. dt., s. 69.

⁵⁷ *Powszechne Prawo Kryminalne dla Państw Pruskich*, Ordynacja Kryminalna przez I. Stawiarzkiego przełożona, Warszawa 1811—1813.

⁵⁸ S. Salmonowicz: *Prawo karne oświeconego absolutyzmu. Z dziejów kodyfikacji karnych przelomu XVIII i XIX wieku*, Toruń 1966, s. 245—246.

⁵⁹ K. Grzybowski: *Historia państwa i prawa Polski*, Warszawa 1982, s. 614.

⁶⁰ Kodeks Rzeszy Niemieckiej określał tę karę jako konfiskatę przedmiotów, które bądź stały się wytworem zbrodni lub występku z winy umyślnej, bądź posłużyły lub były przeznaczone do służenia za narzędzie do spełnienia takich przestępstw oraz jej drugą formę — uczynienie nieprzydatnymi wszystkich egzemplarzy pisma lub innego utworu drukowanego o treści karalnej oraz wszystkich płyt i form służących do ich wykonania — podają za E. Krzymuski: *System prawa karnego ze stanowiska nauki i trzech kodeksów obowiązujących w Polsce*, Kraków 1921, s. 232; K. Grzybowski: *Historia* op. dt., s. 614—616.

z dnia 17.VI.1796 r. (wszedł w życie dnia 1.I.1797 r.)⁶¹. Katalog kar przewidywał dwie główne kary: karę śmierci i karę więzienia, przy czym ta ostatnia mogła być zastrzona dodatkowo poprzez: skazanie na publiczne roboty, wystawienie na widowisko, chłostę różgami lub kijami, post. Katalog nie zawierał kary konfiskaty majątku.

Zbiór Ustaw o Karach dla Galicji Zachodniej był podstawą i jak pisze S. Salmonowicz, „po przeredagowaniu stał się tekstem kodeksu karnego z 1803 r.”⁶². Zarówno ten ostatni, oceniany jako postępowy, odznaczający się łagodnym systemem kar, jak i późniejszy kodeks karny z 1852 r. — nie znaly kary konfiskaty majątku⁶³. Z kary tej, zgodnie z postulatami humanitarystów, zrezygnowano w ustawodawstwie karnym Austrii wcześniej, bo już w Zbiorze Ustaw o Karach dla Galicji Zachodniej z 1796 r.⁶⁴

Z części ziem polskich, które znalazły się pod panowaniem Rosji, utworzone zostało w 1815 r. Królestwo Polskie — Ustawa Konstytucyjna Królestwa nadana została przez cesarza Rosji Aleksandra I dnia 27.XI.1815 r. W konstytucji tej, uznawanej za liberalną, chociaż nie w pełni demokratyczną (uznanie praw szlachty) znalazł się przepis o zniesieniu kary konfiskaty mienia (art. 159)⁶⁵. Kodeks Karzący Królestwa Polskiego z 1818 r. także karę tę pomijał. Wynikało to właśnie z wyraźnej normy konstytucji z 1815 r., znoszącej tę karę. Jak pisze W. Sobociński przy układaniu Kodeksu Karzącego musiano stosować się do konstytucji, która zawierała zapisy odnoszące się wprost do prawa karnego: zasadę karania „tylko na mocy trwającego prawa i wyroku właściwego sądu”, wykluczenie kar wygnania z kraju i konfiskaty⁶⁶.

Kara konfiskaty majątku powróciła jako sankcja karna stosowana wobec uczestników Powstania Listopadowego.

Nadany Królestwu Polskiemu przez cara⁶⁷ Statut Organiczny z 1832 r. wprowadził, w art. 12, karę konfiskaty majątku za „wykroczenia stanu pierwszego rzędu”. Jednocześnie w art. 69 Statutu postanowiono: „wszystkie sprzeciwiające się przepisom niniejszego statutu organicznego dawniejsze prawa i ustawy kasuje się” — dotyczyło to także zniesienia kary konfiskaty w art. 159 Konstytucji z 1815 r.⁶⁸ Przepis wprowadzający karę konfiskaty majątku był sprzeczny z gwarancjami zaręczonymi przez konstytucje zaprzysiężone przez cara Mikołaja. Kara konfiskaty majątku miała być stosowana do wykroczeń popełnionych w czasie przed obowiązywaniem Statutu Organicznego — nastąpiło tutaj zatem złamanie zasady, że prawo wstecz obowiązywać nie może⁶⁹.

⁶¹ *Zbiór Ustaw o Karach dla Galicji Zachodniej*, Wiedeń 1796; S. Salmonowicz: *Prawo ...*, s. 116—117.

⁶² S. Salmonowicz: *Prawo ...*, op. dt., s. 134.

⁶³ *Księga Ustaw za Zbrodnie i ciężkie Policyjne Przestępstwa, z dn. 3.IX.1803 r.*, Wiedeń 1817. Odnośnie Kodeksu Karnego z 1852 r. E. Krzymuski: *System ...* op. dt., s. 202—214.

⁶⁴ Znały ją jeszcze dwie wcześniejsze kodyfikacje: *Constitutio Criminalis Theresiana* (1768 r.), określana jako anachroniczna i tzw. *Józefina* z 1787 r. — kodeks nowoczesny tak w technice i języku ustawy jak i rozwiązaniach poszczególnych instytucji prawa karnego, w tym katalogu kar — por. S. Salmonowicz: *Prawo karne oświeconego absolutyzmu*. Toruń 1966, s. 75 i 107.

⁶⁵ „Kara konfiskaty jest zniesiona i w żadnym przypadku przywrócona być nie może” — art. 159 Ustawy Konstytucyjnej Królestwa Polskiego z dn. 27.XI.1815 r., podają za *Polskie Konstytucje. Od szlacheckiej do Rzeczypospolitej Polskiej* (wybór tekstów źródłowych), Warszawa 1991, s. 76.

⁶⁶ W. Sobociński: *Ze studiów nad historią prawa karnego w Polsce porzecznej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1959, z. 2., s. 247—248

⁶⁷ W tekście będziemy używać równorzędnych określeń: car i cesarz w odniesieniu do cesarza Rosji.

⁶⁸ *Polskie konstytucje ...*, op. cit.

⁶⁹ J. Kaczkowski: *Konfiskaty na ziemiach polskich pod zaborem rosyjskim po powstaniach 1831 r. i 1863 r.*, Wąsosz 1918, s. 37.

Główny ukaz amnestyjny cesarza Mikołaja dla uczestników powstania (wydany 20.X./1.XI.1831 r.) zapowiadał całkowite i zupełne przebaczenie dla mieszkańców Królestwa, którzy powrócili do „obowiązków posłuszeństwa”, jednocześnie określał wiele wyjątków, nie podlegających amnestii. Wyłączenia spod ustawy amnestyjnej były tak sformułowane, że właściwie każdy uczestnik powstania mógł być pociągnięty do odpowiedzialności. Nadanie amnestii nazwy „ogólnej” było uczynione, jak pisał J. Kaczkowski, w celu zachowania pozorów wobec niektórych państw europejskich, domagających się udzielenia Polakom powszechnego ułaskawienia⁷⁰.

Decyzja Rady Administracyjnej Królestwa z dnia 26 IX./7.X.1832 r. stanowiła, że do czasu wydania zapowiedzianych w art. 10 Statutu organicznego nowych przepisów, wszystkie osoby, oskarżone o zbrodnie stanu, przewidziane Kodeksem karnym Królestwa (z 1818 r.), sądzone będą przez wojenne sądy rosyjskie — było to kolejne pogwałcenie przepisów prawa obowiązujących w Królestwie⁷¹. Większość oskarżonych sądzona była zaocznie (zdążyli oni zbiec za granicę). Przeważały skazania na karę śmierci. Konfiskaty majątków miały być postanawiane oddzielnie, na drodze rozporządzeń administracyjnych.

Postanowieniem namiestnika z dnia 13/25.IV.1832 r. wszelkie rozporządzenia, dokonane przez osoby wyłączone spod amnestii i nie ułaskawione, w czasie powstania w Królestwie (co do miasta Warszawy po dniu 29.XI.1830 r., a co do województw po dniu 5 .XII. 18 30 r.), mające na celu przeniesienie na rzecz osób trzecich własności dóbr ruchomych — uznaje się za nieważne. Majątki nieruchomości, położone w Królestwie Polskim, już zasekwestrowane i mające być w sekwestr zajęte, przechodzić winny pod zwierzchni zarząd komisji rządowej przychodu i skarbu za pośrednictwem właściwych komisji wojewódzkich. Komisja rządowa przychodów i skarbu, w dniu 1.IX. 1832 r. przygotowała wykaz dóbr i majątków nieruchomości, na skarb państwa zajętych, osobom, których nie objęła amnestia. Zajęcie nastąpiło w pięciu województwach: mazowieckim, podlaskim, lubelskim, krakowskim, augustowskim⁷². 17/29.III. 1833 r. komisja spraw wewnętrznych wydała polecenie ponownego sporządzenia spisów osób wyłączonych spod amnestii w celu rozciągnięcia konfiskaty lub sekwestru na ich majątki⁷³. Tymczasowe przepisy dotyczące sekwestru i konfiskat zostały zatwierdzone przez Radę Administracyjną, na posiedzeniu w dniu 2/14.IV.1834 r. We wstępie do przepisów Rada stanowiła, iż „konfiskata majątku, wskutek ogólnych postanowień cesarskich, decyzja Rady Administracyjnej nakazana lub wyrokiem sądów zwyczajnych lub szczególnych zasądzona, przenosi własność majątku osoby skazanej jaki w dniu ogłoszenia decyzji lub wyroku prawomocnego do niej należał na rzecz skarbu publicznego”. W dwa lata później, 1/13.V. 1836 r. Rada Administracyjna, w wykonaniu woli cara, wydała decyzję w sprawie konfiskaty majątków tych osób, które „oddaliły się za granicę po uśmierzeniu rewolucji” i dopuściły tam czynów, dowodzących „niechęci” do rządu rosyjskiego. Do tej kategorii osób mógł być zaliczony każdy wychodźca⁷⁴.

Wyjaśnienie na czym polegają konfiskata i sekwestr zawiera postanowienie Rady Administracyjnej z dnia 2/14.IV.1835 r. Konfiskata majątku — orzeczona decyzją Rady Administracyjnej lub przez sąd, powodowała przeniesienie własności majątku skazanego, ze wszystkimi aktywami i pasywami, na rzecz skarbu publicz-

⁷⁰ *Ibidem*, s. 31—34.

⁷¹ *Ibidem*, s. 49.

⁷² *Ibidem*, s. 79—89.

⁷³ *Ibidem*, s. 91.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 124—133.

nego. Skazany objęty konfiskatą nie mógł rozporządzać swym majątkiem — z wyjątkiem sum przeznaczonych na alimenty. Nie mógł nabywać praw majątkowych — ani w drodze spadku ani w drodze umowy między żyjącymi. Nie mógł być stroną procesową w sądzie ani świadkiem czynności urzędowo-sądowej. Skutki konfiskaty były więc daleko idące — równoznaczne „śmierci cywilnej”. Współmałżonek osoby dotkniętej konfiskatą i osoby trzecie mogły działać w sferze praw majątkowych tak, jakby skazany umarł nie zostawiwszy testamentu. Na rzecz skarbu przechodziły tylko prawa skazanego na konfiskatę — z wyłączeniem praw majątkowych współmałżonka własnych jak i do majątku skazanego. Sekwestr majątku — polegał na przejściu majątku pod czasowy zarząd skarbu i trwał do czasu orzeczenia konfiskaty lub uwolnienia majątku od sekwestru⁷⁵.

Zakończenie procesu konfiskowania majątków powstańców 1830—1831 r. nastąpiło na podstawie ukazu cara z dnia 19.II/2.III.1860 r., który głosił, że z dniem 8/20.IX.1859 r. ustać miały wszelkie poszukiwania majątków ruchomych i nieruchomości, do tego dnia niewykrytych, a należących do osób, które z powodu powstania 1831 r. objęte były lub mogły być konfiskatą majątku⁷⁶. Drugie rozporządzenie cesarskie z dnia 8/20.IX.1862 r., postanawiało, iż wszelkie sprawy kodyfikacyjne co do majątków osób, skazanych wyrokami sądów wojennych lub objętych postanowieniami Rady Administracyjnej za przestępstwa polityczne, popełnione po 1834 r., jeżeli majątki ich na skarb nie zostały zajęte, miały ulec umorzeniu — oznaczało to ostateczne zakończenie sprawy konfiskat majątków osób, mających udział w powstaniu listopadowym i w późniejszych wypadkach (np. tzw. partyzantce Zaliwskiego, w 1833 r.)⁷⁷.

Spośród osób skazanych na konfiskatę majątku w Królestwie, na Litwie i Rusi „zaledwie szczupła garstka posiadała majątki ziemskie lub kapitały”⁷⁸. Majątki pochodzące z konfiskat, w części zostały rozdane jako donacje, w części zaś sprzedane osobom pochodzenia rosyjskiego pod nazwą majątków instrukcyjnych, na podstawie ukazu z dnia 23.VII.1865 r.⁷⁹

Władze rosyjskie, po Powstaniu Listopadowym, dążyły do znacznego zbliżenia ustawodawstwa karnego Królestwa i Cesarstwa Rosji. Pismo cesarza z 12/24.I-II.1847 r. namiestnika Królestwa, stanowiące jednocześnie preambułę do Kodeksu Kar Głównych i Poprawczych, wskazywało, że naczelnym celem wydania kodeksu jest unifikacja prawna z Cesarstwem, a dalej: zapewnienie mieszkańcom Królestwa bezpieczeństwa i spokoju, zachowanie „właściwych ich krajowi” ustaw i przepisów⁸⁰.

Kodeks Kar Głównych i Poprawczych (dalej: KKG) był obszerny, kazuistyczny i niejasny⁸¹. Wyrażono w nim zasady: nullum crimen i nulla poena sine lege, ale jednocześnie dopuszczono stosowanie analogii. System kar był surowy a ich celem głównym miało być odstraszenie⁸². Katalog kar zawierał dwa ich rodzaje: kary główne i kary poprawcze. Każdej z kar głównych — kara śmierci i trzy rodzaje kar zesłania — towarzyszyło pozbawienie wszelkich praw przywiązanych do stanu

⁷⁵ J.Bardach, M. Senkowska-Gluck: *Historia państwa i prawa Polski*, Warszawa 1981, s. 535—553.

⁷⁶ J. Kaczkowski: *Konfiskaty ...*, op. cit., s. 153.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 154.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 281.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 283.

⁸⁰ J. Bardach, M. Senkowska-Gluck: *Historia ...* op. cit., s. 544.

⁸¹ *Kodeks Kar Głównych i Poprawczych z 1847 r.*, Warszawa, w Drukarni Komisji Rządowej

Sprawiedliwości.

⁸² J. Bardach, M. Senkowska-Gluck: *Historia* op. cit., s. 545—548.

skazanego (godności, tytułów, urzędów, odznaczeń, przywilejów, praw rodzicielskich i małżeńskich — chyba, że małżonek skazanego udał się z nim dobrowolnie na zesłanie oraz praw majątkowych — przechodziły one na spadkobierców — KKG, art. 18—32). Kary poprawcze tworzyło dziesięć różnych kar: zesłanie, osadzenie w twierdzy, dwa rodzaje kary zamknięcia w domu poprawy, osadzenie w wieży, areszt, nagana i kary pieniężne (KKG, art. 34—44). Do kar tak głównych jak i poprawczych „postanowiona zostaje, w przypadkach wyraźnie prawem oznaczonych, konfiskata wszystkich lub części rzeczy i majątku, własność skazanego stanowiących” (KKG, art. 62). Mamy więc tutaj powrót kary konfiskaty majątku do systemu sankcji karnych — kary, która, jak to już tu przedstawiałam, zniesiona została w Konstytucji Królestwa Polskiego z 1815 r. Nie figurowała ona oczywiście także w Kodeksie Karzącym z 1818 r. Stosowana była już jednak na mocy art. 12 Statutu Organicznego.

Sąd orzekał konfiskatę całego rodowego i nabytego majątku za przestępstwa stanu: „zamach i targnięcie się na życie, zdrowie lub cześć cesarza” (KKG, art. 253), „zamach i targnięcie się na życie, zdrowie, wolność, cześć i Najwyższe prawa Następcy Tronu, Małżonki Cesarza albo innych członków cesarskiego domu” (art. 256), „rokosz przeciw Władzy Najwyższej” (art. 261), „zdrada państwa” (art. 266)⁸³.

W nowej redakcji (z 1866 r.) w art. 58 utrzymano karę konfiskaty wszystkich lub części rzeczy i majątku stanowiących własność skazanego. Kara ta mogła być orzekana w przypadkach prawem przewidzianych i dołączona do kar tak głównych jak i poprawczych⁸⁴. Nadto w art. 255 tegoż Kodeksu, wprowadzonym w 1876 r. (ukazem z dnia 23.IX./5.X.1876 r.) postanowiono: „za udział w rokoszu lub spisku przeciw Władzy Najwyższej, lub w zdradzie państwa, jakimkolwiek z oznaczonych wyżej rodzajów tych przestępstw, oprócz kar oznaczonych wyżej (w art. 241, 244, 249—252 i 254), w niektórych szczególnych okolicznościach i w skutku szczególnych w tym względzie postanowień lub rozporządzeń rządu, wydawanych powszechnie lub tylko w którejkolwiek części Cesarstwa, przed rozpoczęciem wojny lub przy wewnętrznych zaburzeniach lub w razie wznowienia albo też wywołania takowych, oznacza się konfiskata całego odziedziczonego i nabytego majątku winnych, na mocy szczegółowych przepisów, na ten czas ustanowionych”⁸⁵.

Kodeksowi znana też była sankcja w postaci sekwestru. Za przestępstwa apostazji (przejście chrześcijanina na inne wyznanie niechrześcijańskie) przewidywano utratę praw stanu i sekwestr majątku — do czasu powrotu skazanego do chrześcijaństwa⁸⁶. Sekwestr i konfiskata majątku zostały zastosowane wobec powstańców styczniowych. Osoby odpowiadające za przestępstwa stanu w Królestwie Polskim podlegały jurysdykcji rosyjskich sądów wojskowych. W art. 10 statutu organicznego zastrzeżono, że „porządek postępowania śledczego i sądowego nad

⁸³ KKG przewidywał także karę konfiskaty rzeczy służących do popełnienia przestępstwa i pochodzących z przestępstwa — odpowiednik dzisiejszej kary przepadku narzędzi i przedmiotów pochodzących z przestępstwa. Karę tę orzekano w przypadkach w kodeksie określonych (art. 476, 482—489, 889, 905), np. za przestępstwo fałszowania monety, biletów bankowych, kredytowych papierów rządowych.

⁸⁴ *Kodeks Kar Głównych i Poprawczych*, wydany w 1866 r. dla Królestwa Polskiego, z objaśnieniami W. Miklaszewskiego, Warszawa 1876—1878.

⁸⁵ Art. 255 jest już umieszczony w Kodeksie Kar Głównych i Poprawczych, w wersji późniejszej, opublikowanej w latach 1876—1878, w opracowaniu W. Miklaszewskiego. Jak podaje K. Grzybowski wprowadzony został na podstawie ukazu carskiego z 23.TX./5.X.1876 r. K. Grzybowski: *Historia* op. dt., s. 245.

⁸⁶ *Ibidem*, s. 242.

najwyższymi urzędnikami Królestwa, jako też nad osobami obwinionymi w wykroczeniach stanu będzie przepisany osobnym prawem na fundamentach zgodnych z istniejącymi w tym celu ustawami i w innych częściach impeijum⁸⁷. Tym „osobnym prawem” wprowadzającym sądownictwo wojskowe jako właściwe dla spraw o przestępstwa stanu był ukaz z dnia 11/23.IV. 1833 r., zachowujący moc obowiązującą także wobec odpowiadających za udział w powstaniu styczniowym 1863 r. W KKG P z 1847 r. zaznaczono (art. 175), że moc obowiązująca kodeksu nie rozciąga się do czynów ulegających rozpoznaniu według praw kościelnych lub oddzielnych praw wojskowych. Osoby biorące udział w powstaniu styczniowym 1863 r. odpowiadały zatem przed rosyjskimi sądami wojskowymi (używano nazwy: sądy wojenne)⁸⁸.

Początkowo do powstańców oddawanych sądom wojennym nie stosowano konfiskat majątków. W końcu 1863 r. namiestnik Królestwa wydał rozporządzenie, w którym ustanowiono zasady sekwestru majątku powstańców — tak ruchomego jak i nieruchomego. W pkt. 1 rozporządzenia określono, że udział mieszkańców Królestwa w zaburzeniach — „przez należenie do organizacji powstańczej lub przez walczenie w bandach zbrojnych”, pociąga za sobą oprócz odpowiedzialności osobistej, odpowiedzialność z majątku ruchomego i nieruchomego. W pkt. 2 zaś, iż dla zabezpieczenia odpowiedzialności z majątku ustanawia się sekwestr majątku nieruchomego i kapitałów, tudzież dochodów czasowych lub dożywotnich⁸⁹. W sprawie konfiskat utworzona została, w Petersburgu, specjalna komisja, która orzekła, iż wobec przestępców politycznych w Królestwie, ma być stosowana kara konfiskaty. Decyzja tejże komisji została zatwierdzona przez cesarza. Namiestnik Królestwa wydał 17/29.VIII.1864 r. cyrkularz, w którym wskazał, że: a) konfiskata może być stosowana tylko przez połowę sądy wojenne, a na zasadzie postanowień, obowiązujących w Królestwie Polskim (postanowienia Rady Administracyjnej z dnia 2/14.IV.1835 r.) ma być wprowadzona w wykonanie przez komisję rządową przychodów i skarbu, b) cała działalność władz policyjno-wojskowych co do konfiskaty majątków ograniczać się ma na zawiadomieniu o wyrzeczonych konfiskatach sekretarza stanu przy radzie⁹⁰.

Za przestępstwa polityczne, po powstaniu styczniowym skazano w Królestwie Polskim 6.491 osób, w tym: 6.186 na konfiskatę majątku, a wobec 305 osób zastosowano sekwestr. Z tej liczby skazanych zaledwie 28 posiadało, w całości lub w części, nieruchomości (7 osób miejskie, a 21 wiejskie), 60 osób było właścicielami kapitałów hipotecznych oraz nieruchomości, z których na rzecz skarbu po odebraniu kapitałów i sprzedaży ruchomości wpłynęło 6.899 rubli i 96 kopiejek, kapitały zaś nieodebrane wynosiły sumę 33.564 ruble i 33 kopiejki⁹¹.

Konfiskaty majątku, wobec powstańców styczniowych zaprzestano orzekać w Królestwie w 1867 r. (ukaz cesarski z dnia 8/20.VI.1867 r.), na Litwie zaś znacznie później, bo dopiero w 1873 r. (ukaz cesarski postanawiał nie wszczynać egzekucji dalszych konfiskat, a sprawy toczące się w tej materii umorzyć)⁹².

* * *

⁸⁷ Pisownia autentyczna, za J. Niemojewski: *Podstawy prawne wyroków sądów wojskowych rosyjskich w powstaniu 1863 r. na terytorium Królestwa Polskiego*, b.r.i.m.w., w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, s. 2.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 2—3.

⁸⁹ J. Kaczkowski: *Konfiskaty* op. cit., s. 155.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 156—157.

⁹¹ *Ibidem*, s. 158.

⁹² *Ibidem*, s. 158—159.

Na ziemiach polskich byłego zaboru rosyjskiego, czyli Królestwa Kongresowego, do czasu uchwalenia kodeksu z 1932 r., obowiązywał nowy kodeks karny rosyjski z 22.III.1903 r. Kodeks ten nie przewidywał kary konfiskaty mienia⁹³. Do czasu uchwalenia w 1932 r. polskiego kodeksu karnego, na ziemiach polskich, po odzyskaniu niepodległości, obowiązywały ustawodawstwa karne państw zaborczych, w których nie występowała kara konfiskaty mienia.

Karę tę wprowadzono już w niepodległej Polsce, w ustawie z dn. 2.VII.1920 r. o zwalczaniu lichwy wojennej⁹⁴. Sądowi pozostawiono decyzje co do możliwości dodatkowego orzeczenia kary konfiskaty majątku w przypadku skazania na kary: „ciężkiego więzienia i kary śmierci, za określone w ustawie przestępstwa: a) pozbycia lub dostarczenia za granicę, bez zezwolenia i w celach zysku, przedmiotów powszechnego użytku, b) pędzenia bez zezwolenia napojów wysokokowych, w celach zarobkowych, c) uczynienia niezdatnymi do spożycia lub dopuszczenia do zepsucia środków żywnościowych, d) spekulacji, e) niszczenia lub uszkodzenia przedmiotów i przez to czynienia niezdatnymi do użytku ze świadomością, że przyczyni się to do zmniejszenia podaży przedmiotów powszechnego użytku, f) inne nieuczciwe machinacje, mogące wywołać lub utrzymać zwyżkę cen przedmiotów powszedniego użytku, g) uczestnictwo w zмовie lub w związku mającym na celu przestępstwa wymienione w pkt.: 1 i 3—6 oraz przestępstwo żądania nadmiernych cen lub świadczeń wzajemnych za przedmioty powszedniego użytku, h) nakłanianie do wymienionych wyżej przestępstw, i) popełnienie wymienionych wyżej czynów w warunkach recydywy”.

Konfiskata całego majątku skazanego była orzekana, w myśl tej ustawy, na rzecz Skarbu Państwa. Ustawa określała, iż od konfiskaty wolne są niezbędne ruchomości, tudzież gotówka potrzebna do utrzymania przez czas trzech miesięcy skazanego tudzież osób, które on z mocy ustawy ma obowiązek utrzymywać (art. 38).

W ustawie sformułowany został zakaz kumulowania represji majątkowej w przypadku orzeczenia konfiskaty majątku w całości. Wymierzenie grzywny i orzeczenie konfiskaty wartości przedmiotów, do których przestępstwo się odnosi lub kwoty, odpowiadającej wysokości nieprawnej korzyści uzyskanej z przestępstwa, było niedopuszczalne (art. 38).

Ustawa o zwalczaniu lichwy wojennej, przewidująca karę konfiskaty majątku w całości została uchylona przez przepisy wprowadzające kodeks karny z 1932 r.⁹⁵

Kodeks karny z 1932 r. nie przewidywał kary konfiskaty majątku.

V. PODSUMOWANIE

Kara konfiskaty mienia (majątku, dóbr ruchomych i nieruchomości) była, w najdawniejszym prawie, karą związaną pochodzeniem z pojęciem przestępstwa.

⁹³ Kodeks karny rosyjski z 1903 r. został wprowadzony, jako obowiązujący na obszarze Królestwa Kongresowego, przez niemieckie władze okupacyjne, rozporządzeniem ogłoszonym w dn. 1.IV. 1915 r. Tymczasowa Rada Stanu Królestwa Polskiego ogłosiła przepisy przechodnie do kodeksu karnego z 1903 r., uchwalone w dn. 7.VIII. 1917 r. w których, w art. 1 stwierdza, że na terenie General -Gubernatorstwa Warszawskiego i Lubelskiego stosowany będzie tymczasowo kodeks karny rosyjski z 1903 r., z określonymi w przepisach przechodnich zmianami i uzupełnieniami, za: W. Makowski: *Kodeks karny obowiązujący tymczasowo w Rzeczypospolitej Polskiej byłego zaboru rosyjskiego*, 1.1: część ogólna, Warszawa 1921 r.

⁹⁴ Dz. U.R.P. nr 67, poz. 449.

⁹⁵ Art. 5 §1 pkt 4 przepisów wprowadzających kodeks karny z 1932 r., Dz.U.R.P. nr 60, poz. 573.

Przestępstwo — złamanie obowiązującego prawa stanowiło grzech, występki przeciw Bogu a karą była zemsta Boga za popełnienie przestępstwa. Zniszczeniu ulegało wszystko co do sprawcy przestępstwa należało — ruchomości, domostwo a nieruchomości był pozbawiony. Kara ta zawsze była stosowana za najpoważniejsze przestępstwa (wyjątkowo, w dawnym prawie przewidywana była także za przestępstwa pospolite).

W prawie karnym okresu średniowiecza (dawnym prawie polskim) kara konfiskaty dóbr była karą unicestwiająca skazanego — pozbawienie majątku było równoznaczne z pozbawieniem statusu społecznego skazanego i jego rodziny. Z punktu widzenia karzącego była to kara funkcjonalna: zawsze wykonalna i zarazem korzystna: dla urzędników książęcych (mieli prawo zagrabienia ulegających konfiskacie ruchomości skazanego) oraz dla władcy — skonfiskowane nieruchomości przechodziły na własność skarbu królewskiego i król mógł nimi swobodnie dysponować. Wraz z pojawieniem się w końcu XIV wieku i w toku XV wieku kodyfikacji prawnych (zbierających prawa zwyczajowe) ograniczaniu stopniowo ulegały: zakres majątku obejmowanego konfiskatą — wyłączano majątek żony oraz prawo króla do swobodnego dysponowania skonfiskowanym majątkiem. Obok praw żony uwzględniać zaczęto także prawa osób, które na skonfiskowanym majątku i do takiego majątku miały wcześniejsze prawa. Prawo króla do swobodnego dysponowania skonfiskowanym majątkiem szlacheckim uległo likwidacji — król nie mógł majątku zatrzymać we własnych rękach, a zobowiązany był (od drugiej połowy XVI w.) do nadania skonfiskowanych dóbr innemu szlachcicowi.

Kara ta pozostawała, jak pisał Makarewicz, śladem dawnej tradycji „usuwania bytu przestępcy winnego ciężkiej zbrodni”. Śladem tej tradycji było wymierzanie tej kary jeszcze w XVIII w. (w wyroku na zamachowców króla Stanisława Augusta) z uzasadnieniem, że jej dolegliwość polega na uniemożliwieniu pozostawienia potomkom mienia.

W projektach kodyfikacji karnej z końca XVIII wieku (projektowanym Kodeksie praw cywilnych i kryminalnych, mającym nosić imię Stanisława Augusta) nie przewidziano już kary konfiskaty mienia. Zwracano uwagę na dwie jej cechy: to, że nie jest osobista i sprawiedliwa, jako przemawiające przeciwko dalszemu jej utrzymaniu jako kary kryminalnej. Była to argumentacja z „ducha” epoki Oświecenia.

Tym bardziej ciekawy wydaje się powrót tej kary. W szczególnych okolicznościach — w prawie karnym insurekcji kościuszkowskiej — przewidziano tę karę za przestępstwa przeciwko powstaniu i zbrodnie zdrady kraju (popełnione także w okresie przed wejściem tegoż prawa w życie, to znaczy przed wybuchem powstania kościuszkowskiego, co równało się wszak złamaniu zasady *lex retro non agit*, a miało swoje uzasadnienie polityczne — możliwość ukarania zdrajców: uczestników Targowicy i sejmu grodzieńskiego). Karę konfiskaty mienia, w całości lub w części, orzekano dość często — pełniła swoistą, znów użyteczną funkcję, dostarczyciela środków finansowych dla skarbu powstańczego. W prawie określono, przy tym, zasadę zabezpieczenia praw majątkowych małżonki skazanego oraz praw spadkowych dzieci, a także wierzitelności osób trzecich.

Karę tę znów zniesiono w prawie karnym Księstwa Warszawskiego. W późniejszym czasie, aż do odzyskania niepodległości, o jej istnieniu decydowało ustawodawstwo państw zaborczych. Znoszenie kary konfiskaty mienia wyglądało odmiennie w Austrii i w Prusach. W Austrii, w specjalnym Zbiorze Ustaw o Karach dla Galicji Zachodniej z 1796 r. (a więc kodyfikacji obowiązującej na ziemiach polskich pod zaborem austriackim) kara ta już nie występowała. Nie ma jej także w kodeksie

karnym austriackim z 1803 r. Dłużej kara konfiskaty majątku utrzymywała się w ustawodawstwie pruskim — Prusy „pozbyły się” tej kary dopiero w 1850 r.

Wydaje się, że zmiany ustawodawstwa karnego, jakie dokonały się w Austrii, na przełomie XVIII i XIX w., w tym także usunięcie kary konfiskaty majątku, wiązać można z wpływem idei humanitarystów okresu Oświecenia — ich argumentacji na rzecz zmiany zasad wymiaru kar i ich rodzaju. Jednocześnie idee te znalazły dobry odbiór u rządzących Austrią — celem ich działań stało się przekształcenie monarchii oświeconej w państwo praworządne. W Prusach — reformy, w duchu oświeceniowym, prawa karnego materialnego jak i procedury karnej przeprowadzane były stopniowo — napotykały bowiem na opór ze strony silnej grupy feudalnych reakcjonistów⁹⁶. Przyszły dość późno, dopiero w połowie XIX wieku, pod wpływem, jak się zdaje, wydarzeń rewolucyjnych 1848 r., rozwijających się stosunków kapitalistycznych i nacisków burżuazji⁹⁷.

Odmienne kształtowała się sytuacja w Rosji. Początkowo, w prawie karnym obowiązującym na ziemiach zaboru rosyjskiego kary konfiskaty mienia nie przewidywano (zniesienie jej statuowano w konstytucji Królestwa Polskiego z 1815 r., nie znajdujemy tej kary w Kodeksie Karzącym z 1818 r.). Kara konfiskaty mienia powróciła jako sankcja karna stosowana wobec uczestników Powstania Listopadowego, później także Styczniowego. Był to zatem powrót do tej kary jako sankcji za przestępstwa przeciwko państwu (zbrodnie stanu, przestępstwa przeciwko „posłuszeństwu władzy”). Miała ona tutaj swój wymiar polityczny i kryminalny jako kara surowa i unicestwiająca materialny byt przestępczy (z uwzględnieniem jednak praw współmałżonka). W zamyśle miała być także karą odstraszącą innych, przyszłych śmiałków przeciwstawiania się władzy.

Prawo karne rosyjskie, w odróżnieniu od Prus i Austrii, utrzymało karę konfiskaty „wszystkich lub części rzeczy i majątku, własność skazanego stanowiących” (KKGP z 1847 r.). Kara konfiskaty majątku była przewidziana za przestępstwa stanu. Kara ta wymierzona była zatem w tych, którzy przeciwstawiali się władzy, w tym wypadku władzy carów. Miała pełnić funkcje szczególne: polityczną i odstraszącą, wkomponowana w całość represyjnej polityki kryminalnej ówczesnej carskiej Rosji⁹⁸. Dopiero w nowym kodeksie karnym rosyjskim z 1903 r. nie pomieszczono kary konfiskaty mienia w katalogu kar.

Po odzyskaniu niepodległości wprowadzono tę karę do polskiego ustawodawstwa karnego w 1920 r., w ustawie o zwalczaniu lichwy wojennej. Odstraszący i represyjny jej wymiar był tu wyraźny. Ustawa, a wraz z nią kara konfiskaty mienia, utraciły moc obowiązującą wraz z wejściem w życie kodeksu karnego z 1932 r.⁹⁹

⁹⁶ S. Salmonowicz: *Prawo ...* op. cit., s. 202—213.

⁹⁷ Por. E. Kaczyńska: *Ludzie ukarani. Więzienia i system kar w królestwie Polskim 1815—1914*, Warszawa 1989, s. 39.

⁹⁸ Por. na ten temat E. Kaczyńska: *Ludzie ...* op. dl., s. 60—106 i 468—472.

⁹⁹ Patrz art. 5 § 1 pkt. 4 przepisów wprowadzających kodeks karny i prawo o wykroczeniach — Rozporządzenie Prezydenta R.P. z dn. 11.VII.1932 r., Dz.U.R.P. Nr 60, poz. 573.